

Salica / Edidit K. A. Eckhardt // Leges nationvm Germanicarvm T. IV. Pars II. – MGH. – Hannoverae: Impensis Biblioplii Hahniani, MCMLXIX. – 264 s.; **90.** Liber historiae Francorum / Edidit B. Krvsch // Scriptores rerum Merovingicarum T.2. – MGH. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCLXXXVIII. – S. 215–328.; **91.** Marii episcopi Aventicensis chronica // Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. / Edidit T. Mommsen // Auctores antiquissimi T. XI. Vol. II. – MGH. – Berolini: Apvd Weidmannos, MDCCCXCIV. – S. 225–239.; **92.** Origo gentis Langiobardorum / G. Waitz // Scriptores rervm Langobardicarvm et Italicarvm. Saec. VI–IX. – MGH. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCLXXVIII. – S. 1–6.; **93.** Pactus legis Salicae / Edidit K. A. Eckhardt // Leges nationvm Germanicarvm T. IV. Pars I. – MGH. – Hannoverae: Impensis Biblioplii Hahniani, MCMLXII. – 327 s.; **94.** Pauli historia Langiobardorum / L. Bethmann et G. Waitz // Scriptores rervm Langobardicarvm et Italicarvm. Saec. VI–IX. – MGH. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCLXXVIII. – S. 12–219.; **95.** Regum Italiae et imperatorum catalogi // Annales, chronica et historiae Saxonici / Edidit G. H. Pertz // Scriptores (in Folio) T. III. – MGH. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, MDCCCXXXVIII. – S. 215–219.; **96.** Tabulae Karolorum et Ottonus // Annales, chronica et historiae Saxonici / Edidit G. H. Pertz // Scriptores (in Folio) T. III. – MGH. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, MDCCCXXXVIII. – S. 214–215.; **97.** Victoris Tonnennensis episcopi chronica // Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. / Edidit T. Mommsen // Auctores antiquissimi T. XI. Vol. II. – MGH. – Berolini: Apvd Weidmannos, MDCCCXCIV. – S. 163–183.; **98.** Widukindi res gestae Saxonicae / Edidit G. H. Pertz // Scriptores (in Folio) T. III. – MGH. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, MDCCCXXXVIII. – S. 408–467.; **99.** Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков / А. Д. Люблинская. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1955. – 374 с.; **100.** Неусыхин В. И. Новые данные по источниковедению Салической правды // Средние века (СВ). – 1960. – Вып. 17. – С. 394–409.; **101.** Неусыхин В. И. Новые данные по источниковедению Салической правды. Очерк. 2. Опыт истолкования некоторых спорных текстов Салической правды (в свете новых источниковедческих данных) // СВ. – 1962. – Вып. 21. – С. 212–237.

УДК 94:324.6(44)

Андрій ПОГРЕБЕННИК

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ І РЕЛІГІЙНЕ ТЛО
У ФРАНЦУЗЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ В ЕПОХУ
АЛЬБІГОЙСЬКИХ ВІЙН (ІІ)**

У статті автор аналізує низку суспільно-політичних та культурно-релігійних процесів у середовищі південнофранцузького соціуму періоду релігійних війн XII – початку XIV ст. Саме ці процеси склали передумови для подальшого розвитку і поширення великих єретичних течій та рухів на теренах Французького королівства. Автор також досліджує причини появи кризових явищ та реформаційних ідей в релігійному житті тогочасного населення південних провінцій держави.

Ключові слова: єретичні течії, Прованс, Лангедок, папство, катари, вальденси, францисканці.

Андрей ПОГРЕБЕННИК

**ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И РЕЛИГИОЗНАЯ СИТУАЦИЯ
ВО ФРАНЦУЗСКОМ КОРОЛЕВСТВЕ В ЭПОХУ
АЛЬБИГОЙСКИХ ВОЙН (II)**

В статье автор анализирует множество общественно-политических и культурно-религиозных процессов, происходивших внутри южнофранцузского социума в период религиозных войн XII – начала XIV вв. Именно эти процессы сформировали предпосылки для дальнейшего развития и распространения широкомасштабных еретических течений и движений на землях Французского королевства. Автор также исследует причины возникновения кризисных явлений и реформационных идей в религиозной жизни населения южных провинций государства.

Ключевые слова: еретические движения, Прованс, Лангедок, папство, катары, вальденсы, францисканцы.

Andriy POGREBENNYK

**SOCIO-POLITICAL SITUATION AND RELIGIOUS BACKGROUND
IN THE KINGDOM OF FRANCE DURING
THE ALBIGENSIAN CRUSADE ERA (II)**

Author analyzes a number of socio-political, cultural and religious processes among French society during religious wars in XII – the beginning of the XIV-th century. These processes were prerequisites for further development and spread of big heretical movements on the territory of French Kingdom. The author also explores the causes of crisis and Reformation ideas in the religious life of the Kingdom.

Keywords: heretical uprisings, Provence, Languedoc, the papacy, Qatar, Waldenses, the Franciscans.

Продовжуючи розглядати коло питань, піднятих у попередній публікації*, необхідно відзначити, що, починаючи з XII ст., у Франції відбувається процес централізації держави та зміцнення королівської влади. Правляча династія Капетінгів (987-1328), завдяки зміцненню своїх політичних та фінансових позицій, підкорила собі усіх великих феодальних сеньорів королівського домену. Саме в цей час розпочалося протистояння між Капетінгами та англійськими Плантагенетами (1154-1485). До володінь англійського короля Генріха II Плантагенета (графа Анжуйського) (1133-1189) входили обширні території – Англія і значна частина Франції, а саме герцогство Нормандія, графство Анжу з півландними йому графствами Мен і Турені та герцогство Аквітанія [20, с. 33]. Володіння англійського короля на континенті в XII ст. у шість разів перевищували володіння короля Франції та закривали для

* Див.: Погребенник А. Суспільно-політичне становище і релігійне тло у Французькому королівстві в епоху Альбігоїських війн (І) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології – Чернівці – Вижниця: Черемош, 2012. – Т. 2. (34). – С. 202-214.

нього вихід до моря. Боротьба з англійським королем набула вирішального характеру за правління Філіпа II Августа (1180-1223).

Внаслідок тривалої боротьби з Плантагенетами Філіп II Август, який опирався в своїй діяльності на підтримку міст, підкорив Нормандію, Мен, Анжу і частину Пуату з м. Пуатьє. В руках англійців залишилася лише південна частина Пуату і герцогство Аквітанія. Завоювання французького короля були підкріплені перемогою в битві при Бувіні 27 липня 1214 р. над коаліцією, в яку входили германський імператор, англійський король та граф Фландрії [20, с. 34]. Філіп II вдосконалів управління державою, зміцнивши функціонування правосуддя і адміністративного апарату. Його адміністративна реформа передбачала поділ Франції на 20 рівних адміністративних округів – бальяжів, на чолі з губернаторами – бальї, які були представниками королівської влади на місцях і здійснювали судові функції, відповідали за збір податків та організацію ополчень. На Півдні Франції функції губернаторів виконували сенешали – представники місцевої земельної знаті [27, с. 69-70].

Зміцнення королівської влади у Франції продовжувалося і за правління Людовіка IX (1226 -1270). Судова, грошова і військова реформи зміцнили значення центрального державного апарату. Було послаблено значення помісних феодальних судів і постановлено, що всі найважливіші кримінальні, а особливо політичні справи можуть розглядатися лише в платному королівському суді. В королівському домені було введено золоту монету і заборонено чеканку монети окремим феодалам. Король приєднав до Франції західну частину Лангедоку й південну частину Пуату, які до того існували незалежно. У 1259 р. він уклав вигідний договір з Англією (Паризький мир), за яким англійський король визнав за Людовіком IX право на Нормандію, Анжу, Пуату, Турень, Мен та інші володіння [27, с. 70-71].

В XII ст. у Франції розпочався процес політичного об'єднання та централізації держави на основі поступового посилення королівської влади, який в основному завершився наприкінці XV ст. [44, с. 94]. Велике значення для створення централізованої французької держави мало приєднання в XIII ст. Лангедока. В XII-XIV ст. територія Півдня Франції стала осередком так званої “альбігойської ересі” – народно-релігійного руху катарів і валльденсів, про який мова йтиме в наступному розділі даної роботи.

Зміцненню центральної влади сприяли різноманітні реформи, здійснені Філіпом II (1165-1223) і особливо Людовіком IX [94, с. 94-106]. Союз королівської влади з містами допоміг їй отримати остаточну премогу над великими феодалами-сепаратистами. Вживалися заходи і для ідеологічного обґрунтування ролі королівської влади та її верховенства в країні. Значну роль у зміцненні авторитету королівської влади відіграла діяльність чиновників-легістів Гійома де Ногаре, Гійома Плезіана, П'єра Дюбуа. Королівська влада була також зацікавлена у поширенні ідей, які згодом склали основу так званого галіканізму [26, с. 215]. Тенденція до консолідації держави, прагнення повністю використати економічні можливості міст, а також

отримати підтримку всіх верств спонукала Філіп IV Красивого (1268-1314) скликати в 1302 р. так звані Генеральні Штати, які започаткували нове явище в політичному житті Франції [57, с. 106].

Приєдання в XIII ст. Лангедоку надало Капетінгам можливість проникати в південно-західні землі не лише з північного сходу, але й з південного сходу. Це значно змінило на Півдні їхні позиції проти Англії, якій все ще належали землі узбережжя Біскайської затоки. В 1308 р. до домену Капетінгів відійшло графство Ангулемське, в 1309 р. – Марш і частина Лімузену, а згодом і майже все русло річок Дордони і Гарони. Це був значний успіх Франції. Англійці володіли лише вузькою смugoю вздовж узбережжя від Сенту до Піренеїв. У 1284 р. до Франції було приєдане багате графство Шампанське, у 1307 р. велике місто Ліон. Філіп IV здійснив також спробу приєднати до королівства графство Фландрське, втрутivши на боці патриціїв у внутрішню боротьбу фландрських міст. У 1302 р. французькі війська зазнали поразки в битві при Куртрі [50, с. 62].

Значний вплив на становище в країні здійснювали відносини королівської влади з церквою – як з папством, так і з церковною організацією на території країни. Королівська адміністрація рішуче виступала проти втручання папства у внутрішньодержавні справи, за визволення національної галіканської церкви від впливу Риму. Королівська влада прагнула при цьому протиставити папству французьке духовенство. Боротьба з Римом часто набирала форму запеклих сутичок.

Відносини між королем і папою особливо загострилися на межі XIII-XIV ст. Причиною конфлікту стало, як і раніше, питання про субсидії. Незважаючи на спротив, знову обраний папа Боніфацій VIII (1294-1303) був змушений піти на поступки. Він дозволив французькому королю у випадку термінової необхідності звертатися з проханнями про субсидії до духівництва, яке при бажанні могло ці прохання задовільнити. При цьому папа доповнив дозвіл різними застереженнями з приводу характеру мети, задля якої надавалася допомога. Складання Генеральних Штатів в 1302 р. також було зумовлене загостренням відносин між французьким королем і папою Боніфацієм VIII. У вересні 1303 року папа помер, не витримавши образ, яких завдав йому посол французького короля Гійом де Ногаре [40, с. 34]. Проте даний інцидент був лише відображенням більш широкого політичного явища – перемоги французької королівської влади над папством. Після смерті Боніфація VIII відбувся так званий “авіньйонський полон пап” (1303-1377), під час якого папською резиденцією стало м. Авіньйон на Півдні Франції. Новим папою став французький прелат Берtran de Go – папа Климент V (1305-1314) [43, с. 152-153]. Згодом відбувся судовий процес проти тамплієрів, наслідком якого було знищенння цього ордену та конфіскація його майна [26, с. 214-215].

Французьке духовенство не займало одностайної позиції в конфлікті короля і папи. Тим не менш в цей період формується усвідомлення духовенством спільноті своїх інтересів з інтересами всього феодального стану Франції [40, с. 34]. В цілому всі ці події, які були результатом очевидної

слабкості папства на початку XIV ст., сприяли ще більшому послабленню його позицій в наступні роки, посиленню його залежності від королівської влади у Франції. В кінцевому підсумку це відобразилося на зниженні авторитету церкви в країні.

Незважаючи на послаблення папства, Католицька Церква продовжувала відігравати значну роль у соціальному та політичному житті Франції. Церква шукала всі можливі засоби для посилення свого ідеологічного впливу на народні маси та інші соціальні прошарки. Справа в тому, що в XII – першій половині XIII ст., в епоху швидкого розвитку міст, міської культури і університетської освіти [53, с. 229], почав послаблюватися вплив католицької теології, основу якої складали ідеї Августина, який стверджував, що єдиним джерелом знань є божественне, тобто надприродне усвідомлення [18, с. 15]. В той самий час почали поширюватися ідеї арабомовних філософів – Ібн-Рушда (Авероеса), Ібн-Сіни (Авіценни) та ін. [54, с. 307]

Знайомство з працями даних авторів привернуло увагу, зокрема, до певних забутих висновків Арістотеля, обґрунтованих вказаними філософами в матеріалістичному дусі. Для схоластики особливу небезпеку становили не лише самі принципи Авероеса та Авіценни, але й їх інтерпретація провідними мислителями Західної Європи – такзваними латинськими (паризькими) авероїстами. Визнаним керівником авероїстів був Сігер Брабантський (1240-1284), який викладав на факультеті мистецтв Паризького університету. Навколо нього групувалося багато однодумців – Боецій Дакійський та інші. Погляди Сігера були публічно засуджені в 70-х роках XIII ст. католицькою церквою, а сам він був відданий до суду інквізиції. Така ж доля очікувала і його прибічників [17, с. 179].

Проте такі дії не виключали необхідність теоретичної боротьби з прогресивними ідеями. Ще на рубежі 40-х і 50-х рр. XIII ст. ортодоксальні августиніанці, твердинею яких був францисканський орден, спробували адаптувати певні аристotelівські і неоплатонічно-арабські ідеї (наприклад, визнання необхідності емпіричного пізнання) до сповідуваної ними системи. Проте містичний августинізм францисканців був нездатним зупинити поширення прогресивних ідей. Багатообіцяючим було філософське реформування католицької доктрини. Роль теоретика, який взявся за здійснення даної мети, спробував виконати домініканський теолог Фома Аквінський (1225-1274), який навчався і викладав у Паризькому університеті.

Він здійснив спробу зміцнити теоретичну базу католицизму, застосовуючи ряд тверджень філософії Арістотеля і переробляючи їх в дусі католицької схоластики. Доляючи крайності та слабкості августиніанської теології, Фома прагнув зберегти християнські догми, які склалися в попередній період. Засуджуючи августиніанців за консерватизм, Фома намагався довести до успіху їх зусилля. Його метою була спроба розробити нову форму відношення теології до людського розуму і земного життя, яка б відповідала інтересам католицької церкви. Вчення Фоми Аквінського (томізм) підкоряло розум теології, допомагало церкві вести боротьбу проти нових прогресивних

концепцій, які вміщували матеріалістичні тенденції, ідеї вільнодумства, проти різноманітних єретичних рухів [54, с. 316].

Фома вбачав супротивників у Сігері та інших представниках латинського авероїзму, які загрожували основам католицької теології. Проте в 60-70-х рр. XIII ст. не лише ідеї латинських авероїстів складали небезпеку для церкви. Приблизно в той самий час були засуджені як єретичні твори францисканського монаха Роджера Бекона (1214-1292). В 1278 р., не без участі керівництва францисканського ордену, Бекон був ув'язнений на декілька років.

Римська курія розглядала підпорядкування своєму впливові Паризького університету як важливий засіб посилення своєї діяльності у Франції. З цією метою представники Риму надавали широку підтримку домініканцям і францисканцям в їх прагненні зайняти в університеті пануюче становище. Група професорів університету на чолі з Гійомом (Вільгельмом) Сент-Амуром (1202-1271), який пізніше став ректором, протистояла цим спробам в 50-70-х рр. XIII ст. Гійом піддав критиці жебрацькі ордени. Він називав монахів з цих орденів спокусниками, лжепророками, фарисеями. За допомоги королівської влади римській курії вдалося домогтися наприкінці 50-х рр. вигнання Гійома. Проте він знову повернувся і практично не припиняв боротьбу з монахами жебрацьких орденів аж до своєї смерті в 1272 р. Боротьба в університеті була частиною боротьби галіканського духовенства з папством [40, с. 36].

З іншого боку, невдоволення міського і сільського населення Франції власним становищем проявлялося в різних формах соціальної та релігійної боротьби, яка неминуче зачіпала інтереси такого важливого інституту феодальної системи у Франції, як Католицька Церква. За різних обставин це були виступи, спрямовані проти Церкви як невід'ємної частини феодальної організації або проти католицької ідеології. Переважно це була боротьба у вигляді єресей та єретичних народних рухів як однієї з форм протидії феодалізму.

Процвітаюче економічне становище південнофранцузьких міст та їхня політична самостійність привели до появи в їх середовищі у середині XII ст. альбігойського руху – своєрідного явища, котре об'єднало соціальний протест у релігійній формі з протидією політиці французької корони. Воно виникло на межі XII-XIII ст. на півдні Франції і відіграло значну роль у подальшому розвитку подій в цьому регіоні. Незважаючи на використання сучасниками описуваних подій терміну “альбігойська єресь”, який штучно об’єднував єретичні секти валльденсів і катарів, найбільшу роль у боротьбі з Церквою та феодалами відігравали переважно прибічники катарів, особливо ті, хто належав до міської верхівки та до верстви феодалів [49, с. 8]. Феодали Півдня, в тому числі граф Тулузький Раймон VI (1156-1222), підтримували міщан, прагнучи, зокрема, секуляризувати церковне майно. Королівська влада і папство переслідували одночасно як релігійну, так і політичну мету – придушення єресей та ліквідацію самостійності Півдня Франції [48, с. 30].

Наслідком цих прагнень став “хрестовий похід” північнофранцузьких єпископів і рицарів проти альбігойців під керівництвом Сімона IV де Монфора

(1160-1218), організований королем Філіпом II Августом (1179-1223) і папою Інокентієм III (1198-1216) у 1209 р. [32, с. 76]. Багато провансальських міст і сіл було розгромлено, загинула значна кількість населення. Внаслідок походу єресі вальденсів і особливо катарів були суттєво підірвані, хоча і не знищенні остаточно, незважаючи на переслідування інквізиції. Політичні наслідки були ще більш глибокими. Війська Тулузького графа були розгромлені в 1213 р. хрестоносцями при Мюре [48, с. 41]. Четвертий Латеранський собор католицької церкви (1215 р.) відібрал у нього як у єретика всі володіння, які потім були передані Сімону де Монфору [32, с. 192]. Проте, організувавши повстання своїх колишніх підданих, які потерпали від пограбувань і знущань хрестоносців, граф і його син, майбутній Раймон VII (1197-1249), повернули собі Тулузу і більшу частину своїх колишніх володінь. Вирішальну роль відіграло втручання королівських військ. Певну допомогу хрестоносцям, а потім французькому війську надали англійці, які розпочали в цей період свої завойовницькі операції на півдні Франції [32, с. 209].

Раймон VII та його васали вимушенні були поступитися Людовіку VIII (1223-1226) багатьма власними землями. Крапки над «і» поставив Паризький договір, підписаний 12 квітня 1229 р. між Раймоном VII і Людовіком IX (1226-1270), згідно з яким дочка і спадкоємиця графа – Іоанна, повинна була одружитися з братом французького короля – Альфонсом, що забезпечило після смерті Раймона приєднання Тулузького графства до королівського домену [28, с. 316]. Графство Прованс до 1246 р. входило до складу Священної Римської імперії. В цьому ж році молодший брат Людовіка IX Карл I Анжуйський (1227-1285) король Неаполітанський став графом Провансу і приєднав його до Неаполітанського королівства [48, с. 33]. Спротив Півдня був остаточно придушений разом із падінням у 1244 р. двох останніх катарських оплотів – Монсегюра та Керіба [48, с. 51].

Між альбігойцями різко виокремлювалися дві гілки, які дослідник М. А. Осокін називав “східною та західною”. Перша пов’язана з традицією гностицизму та азійських філософських дуалістичних систем (маніхейством) у поєднанні з християнством – це власне альбігойці, або катари (дуалісти). Друга гілка була своєрідним євангельським, християнським протестом, представниками якої були попередники кальвінізму, вальденси [49, с. 28]. У Лангедоці зародився лише рух вальденсів, в той час як катари мали значно довшу історію і були безпосередніми наступниками болгарських богомолів [47, с. 21]. Центром альбігойської єресі в XII-XIII ст. стало графство Тулузьке з містами Тулузою, Альбі, Нарбонною, Каркасоном та ін. Від назви м. Альбі, власне й походить назва самого руху.

Дослідники зазначали, що ключ до розуміння основних причин альбігойської єресі полягає у вивчені політичного і соціального становища міст на Півдні Франції. Так, в даному регіоні в більшості міст існував цілий ряд особливих міських політичних установ, які називалися муніципіями. Ідентична ситуація була в Ломбардії, класичному регіоні стародавніх комун. Саме комунне життя накладало загальний відбиток на Прованс і

середньовічну Італію. Ідея громадянської свободи спонукала мешканців муніципій до свободи думки навіть з релігійних питань. Міські общини Арля, Авіньйона, Бордо, Ліможа та інших міст самі обирали єпископів, оскільки цей давній звичай походив з євангельського вчення. Це також стосувалося міст Альбі, Нарбонни і Тулузи, які згодом стали центрами ересі [49, с. 29]. Місто Тулуз взагалі користувалося обширними політичними правами і було радше республіканським містом, ніж міською общиною [55, с. 19].

Тогочасна Римська Церква суттєво втрачала авторитет у суспільстві, внаслідок кризового стану власних інституцій, спричинених наявністю великих церковних володінь, збору десятин і податків на користь Церкви, які були джерелом значного особистого збагачення кліру та призводили, як наслідок, до моральної розпусти, корупції та аморального способу життя значної частини представників духовенства. Так, розпусне життя кліру яскраво висвітлювали французькі трубадури Вільгельм де ла Фабр і Вільгельм Лімозький: “Навіщо клірики так виряджаються, для чого ця розкіш, для чого ці коштовності, коли Бог жив так бідно і просто! Чому клірики так люблять брати чуже добро, якщо вони добре знають, що, відбираючи крихти у бідняка для своєї їжі, для своєї розкоші, вони чинять не за святим Письмом!” [49, с. 42]. Важливе значення мають свідчення клунійського інока, написані приблизно в 1203 році під назвою *La Bible de Provins*, в яких автор критикує вище духовенство, кардиналів і легатів, які своєю появою у Франції і особливо у Лангедоці пробуджували велике обурення народу: “Все пропадає і зміщується, коли приїздять кардинали, завжди жадібні, в пошуках здобичі. Вони приносять з собою симонію, демонструючи приклад гріховного життя; нерозумні, без віри, без релігії, вони продають Бога і його матір.” [49, с. 43]

Освічені лідери єретиків відверто проголошували, що головною причиною їхньої опозиції є моральний занепад Західної Церкви. Так, зокрема містик і аскет Йоахім Флорський (1132-1202) називав пануючу Церкву “вавілонською блудницею” [54, с. 182]. Селянство і біднота в свою чергу сповідували чисту євангельську доктрину, оскільки вона не мала нічого спільногого з показним багатством і могутністю пануючої Церкви. В зв’язку з тим, що офіційна Церква підтримувала існуючий суспільно-політичний лад, однією з основних вимог низів було усунення посередників між Богом і людиною [24, с. 32].

В достовірній історичній пам’ятці альбійської епохи – листах папи Інокентія III ми зустрічаємо рядки, в яких понтифік засуджує поведінку французького духовенства загалом і провансальського зокрема: “Хтивість, спокуса і гордість – ось потрійні пута грішної людини. Вони обплітають й духовних осіб. Під тягарем хтивості духовник не соромиться того, що утримує жінок, які вже були покарані за розпусту. Грішники не соромляться займатися торгівлею і лихварством [...], вони забивають, що священик, жадібний до грошей, служить не Богові, а ідолу.” [7]

Крайнє, т. зв. “албанське”, тлумачення катаризму панувало в єпархіях Тулузи, Альбі, Каркассону, Комінга та Аженуа [49, с. 71]. Французький дослідник альбійства Жан Мадоль зазначав, що на початку свого існування

основу провансальського катаризму становили не прості миряни, а освічені люди – клірики. Для підтвердження цього факту автор наводить приклад, коли в 1022 р. за правління Роберта Благочестивого (996-1031), на вогнищі було спалено як єретиків кліриків собору Св. Хреста в м. Орлеані, в тому числі особистого духівника королеви, оскільки вони проповідували визнані єретичними маніхейські доктрини. Пізніше активними прибічниками катаризму стали купці та ремісники, особливо ткачі [47, с. 85]. Народ, прихильно ставлячись до катарів за їх праведне життя, називав їх “добрими людьми”. Вороги катарів називали їх “ткачами”, за основним видом занять останніх, а на Півночі їх часто іменували “публіканами”, помилково плутаючи це вчення з павлікіанським, про яке католики дізналися зі слів христоносців, що повернулися з Малої Азії. Загальною і часто вживаною назвою для того часу була “єретики тулузькі”. Термін “альбігойці” вперше з’явився в 1181 р. у хроніці лемузенського абата Готфріда, для позначення головного і найбільшого центру ересі [49, с. 71]. Назва “катари” походила від грецького “катарос” – чистий, що підкреслювало чистоту моралі та поглядів вірян, а самі катари називали себе “істинними християнами” (“veri christiani”) [40, с. 52].

Безсумнівною є спорідненість західного катаризму з єрессю болгарських богомілів X-XII ст., яких науковці вважають першими катарами, які шляхом місіонерства принесли своє віровчення на Південь Франції [47, с. 21]. У 1165 р. в м. Ломбері поблизу Альбі, де перебувала духовна влада альбігойців, відбувся перший публічний диспут між католицькими і катарськими священнослужителями в присутності самого графа Тулуси Раймона V (1134-1194), в ході якого катари проголосили “своє повне відокремлення від Римської Церкви, свою власну організацію та зв’язок з іншою владою” [49, с. 72-73]. В травні 1167 р. неподалік Тулуси в Сен-Фелікс-де-Караман (сучас. Сен-Фелікс-Лораге) відбувався загальний з’їзд альбігойського духовенства, яким керував богомільський болгарський патріарх Никита. Серед присутніх, зокрема, були: представник альбігойського дистрикту Селер’є, епископ Ломбардії Марк, представник італійських дуалістів Роберт Спероне, місцеве духовенство з Тулуси, Арена й Каркасона та ін. На з’їзді відбулося об’єднання всіх “богомільських” церков, а саме: грецької, македонської, болгарської, далматської, ломбардської, французької, а також було офіційно затверджено існування нової незалежної від католицизму Альбігойської Церкви [49, с. 73].

Самі проповідники-катари були мандрівниками “в чорній одежі, зі шкіряною сумкою через плече і книгою Нового Завіту” [49, с. 83].Хоча для катаризму й був характерним антиклерикалізм, проте катари ніколи не стверджували, що Церква та її ієрархія не потрібні взагалі. Як і в католиків, в Церкві катарів існував поділ на клір та мирян. Катарська церковна ієрархія складалася з чотирьох ступенів (*ordines*), на які обиралися особи лише з середовища “досконалих”. Главою “церкви” катарів, або діоцеза, був епископ, але існувала й окрема посада єпископа як глави об’єднання кількох “церков” [40, с. 53]. Катарський епископ був джерелом священства, він здійснював посвячення членів общини [49, с. 88]. Кількість проповідників

(“посвячених”), за даними інквізиції ХІІІ ст., сягала чотирьох тисяч [49, с. 84]. Всі інші дуалісти поділялися на “віруючих” (credentes) і “слухачів” (auditores), тобто тих, що навчаються. Основну масу становили “віруючі”. Вони могли одружуватися, носити зброю, загалом їм багато дозволялося заради одного лише сповідування альбігойського віровчення [35, с. 47]. Виникнення спільноти катарів було вираженням своєрідного протесту проти складної ієрархії Католицької Церкви. Вони прагнули повернутися до демократичних основ раннього християнства [40, с. 53].

Соціальний склад катарів був неоднорідним. Вихідці з бідних прошарків населення становили більшість членів секти катарів. Проте керівники еретиків належали до заможних верств суспільства [40, с. 55]. Джерела вказують на приналежність до них ремісників найрізноманітніших професій. Найчастіше згадуються ткачі, що свідчить про широке поширення текстильного виробництва у Лангедоці, де протягом тривалого часу слово “ткач” було синонімом слова “катар”. В документах також згадуються пекарі, ремісники, що займалися виготовленням ременів, сит та ін. Серед катарів було багато торговців, власників невеликих заїжджих дворів, лихварів та інших заможних осіб. Катаризм сповідували також окремі дворянини, священики, нотаріуси та інші представники освіченої й заможної частини міщанства. Значна частина альбігойців, що проживали в 70-х рр. ХІІІ ст. у Тулузі та її околицях, були бідними ремісниками. До секти катарів входило також багато сільських мешканців, переважно бідних пастухів [40, с. 53]. Отже, серед еретиків були представники як заможних верств населення, так і бідних та обездолених.

Варто підкреслити, що катарське віровчення було не лише релігійною опозицією, але й важливим аспектом політичної боротьби провансальців проти зазіхань на адміністративну та релігійну самостійність Лангедоку з боку французької королівської влади та римської курії. Проявом separatizmu альбігойців була приналежність до катаризму представників місцевого духовенства, опозиційно налаштованих феодалів і навіть окремих королівських чиновників [40, с. 54].

Альбігойська Церква зосереджувалася в Лангедоці, хоча її вплив поширювався й на інші французькі та сусідні території. Наприклад в графстві Невер община Везеле погрожувала повним відокремленням від католицизму. Туди потрапили вихідці з Провансу, очоловані Гуго де Сен-П'єром. Проте попри значну кількість прихильників, еретики були викриті і знищені в 1167 р. Подібна ситуація склалася у Фландрії, в м. Арасі, де живцем спалили еретиків у 1182 р., а також в Боні та Кельні у 1163 р. З Кельна та Фландрії альбігойство потрапило до Англії – в Лондон і Йорк [49, с. 73-74].

(Далі буде)

Джерела та література: 1. Из “Больших французских хроник”// Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Сказкина С. Д.: В 3-х т. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963 – Т. II. – С. 387-389; 2. Из Фруассара // Хрестоматия

по истории средних веков / Под ред. Сказкина С. Д.: В 3-х т. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963 – Т. II. – С. 381-384; **3.** Из “Хроники Жана де Венетт” // Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Сказкина С. Д.: В 3-х т. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963 – Т. II. – С. 379-380; **4.** Из “Хроники первых четырех Валуа” // Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Сказкина С. Д.: В 3-х т. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963 – Т. II. – С. 384-387; **5.** Истинная Божия церковь и Consolamentum или духовное крещение (Окситанский Дублинский ритуал) // Каратини Р. Катары. – М.: Эксмо, 2010. – С. 332-334; **6.** Книга двух начал. Liber de duobus principis [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.imperia-duha.ru/article_39.html; **7.** Корреспонденция Иннокентия III / Пер. с фр. И. Л. Лашкука [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.globalfolio.net/agriograf/dimitriy/month/pope_innocent_III.htm; **8.** Consolamentum или духовное крещение (Окситанский Лионский ритуал) // Каратини Р. Катары. – М.: Эксмо, 2010. – С. 335-339; **9.** Начало Евангелия от Иоанна // Каратини Р. Катары. – М.: Эксмо, 2010. – С. 323-324; **10.** Тайная вечеря // Каратини Р. Катары. – М.: Эксмо, 2010. – С. 324-332; **11.** Учение еретиков из Тулузского графства // Каратини Р. Катары. – М.: Эксмо, 2010. – С. 342-345; **12.** Басовская Н. И. Столетняя война: леопард против лилии. – М.: Астрель, АСТ, 2007. – 446 с.; **13.** Бессмертный Ю. Л. Некоторые проблемы истории дворянства в Северной Франции конца XII – начала XIV в. // Французский ежегодник, 1961. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 5-27; **14.** Бессмертный Ю. Л. Французское крестьянство в X-XIII вв. // История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. – М.: Наука, 1986. – Т.2. – С. 94-115; **15.** Бессмертный Ю. Л. Предпосылки и характер крестьянских движений во Франции XIV в. // Французский ежегодник, 1974. – М.: Наука, 1976. – С. 205-225; **16.** Бессмертный Ю. Л. Демографические и социальные процессы во французской деревне XIV в. // Французский ежегодник, 1981. – М.: Наука, 1983. – С. 127-146; **17.** Быховский Б. Э. Сигер Брабантский. – М.: Мысль, 1979. – 184 с.; **18.** Бычков В. В. Эстетика Аврелия Августина. – М.: Искусство, 1984. – 264 с.; **19.** Блок М. Характерные черты французской аграрной истории / Пер. с фр. И. И. Фроловой. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. – 353 с.; **20.** Болье М.-А. де. Средневековая Франция. – М.: Вече, 2009. – 384 с.; **21.** Вернер Э. Идеология немецко-австрийского вальденства в XIV в. // Средние века, 1964. – Вып. 25. – С. 113-127; **22.** Гергей Е. История папства. – М.: Республика, 1996. – 463 с.; **23.** Гутнова Е. В. Крестьянство и ереси // Средние века. – 1975. – Вып. 38. – С. 28-38; **24.** Денисова Н. А. Из истории политической борьбы во Франции в начале XIV в.: (Трактаты легиста Дюбуа об уничтожении Ордена тамплиеров) // Средние века. – 1962. – Вып. 20. – С. 209-224; **25.** Джеджула К. О. Історія Франції. – К.: Радянська школа, 1954. – 654 с.; **26.** Дюби Ж. История Франции. Средние века. – М.: Международные отношения, 2000. – 416 с.; **27.** История крестьянства в Европе / Под ред. З. В. Уdal'covoy: В 3-х т. – М.: Наука, 1985. – Т. 2. – 694 с.; **28.** История Франции / Под ред. А. З. Манфреда: В 3-х т. – М.: Наука, 1972. – Т. I. – 359 с.; **29.** История Европы / Под ред. З. В. Уdal'covoy и др.: В 8-ми т. – М.: Наука, 1992. – Т. 2. – 808 с.; **30.** Каратини Р. Катары. – М.: Эксмо, 2010. – 400 с.; **31.** Карпантье Ж., Лебрен Ф. История Франции. – СПб.: Евразия, 2008. – 607 с.; **32.** Карсавин Л. П. Очерки средневековой религиозности // История ересей. – М.: АСТ, Хранитель, 2007. – С. 9-266; **33.** Кенигсбергер Г. Г. Средневековая Европа 400-1500 годы / Пер. с англ. Д. Э. Харитонович. – М.: Весь мир, 2001. – 384 с.; **34.** Керов В. Л. К вопросу об усилении эксплуатации крестьянства в Южных Нидерландах (Бельгии) и Северной Франции в середине XIII века // Средние века, 1955. – Вып. 7.

- С. 78-86; **35.** Керов В. Л. Народное движение в Южных Нидерландах и Франции в 1320 г. // Средние века, 1965. – Вып. 27. – С. 145-157; **36.** Керов В. Л. Из истории борьбы народных масс против католической церкви в эпоху феодализма. – М.: УДН, 1970. – 85 с.; **37.** Керов В. Л. Народные восстания и еретические движения во Франции в конце XIII – начале XIV века. – М.: Изд-во УДН, 1986. – 138 с.; **38.** Ли Г. История инквизиции: В 3-х т. – М.: Эксмо, 2007. – Т. 1. – 512 с.; **39.** Лозинский С.Г. История папства – М.: Политиздат, 1986 . – 382 с.; **40.** Люблинская А. Д. Расцвет феодализма (Х-ХIII века), Столетняя война и народные восстания XIV-XV веков // История Франции: В 3-х т. – М.: Наука, 1972 – Т. 1. – С. 69-114; **41.** Люблинская А. Д. Столетняя война и народные восстания XIV-XV веков // История Франции: В 3-х т. – М.: Наука, 1972. – Т. 1. – С. 115-150; **42.** Мадоль Ж. Альбигойская драма и судьбы Франции. – СПб.: Евразия, 2000. – 332 с.; **43.** Нелли Р. Катары. Святые еретики. – М.: Вече, 2005. – 400 с.; **44.** Осокин Н. А. История альбигойцев и их времени: В 2-х т. – М.: АСТ, 2003. – Т. 1, 2. – 896 с.; **45.** Очерки истории Франции с древнейших времен до окончания Первой мировой войны / Под ред. А. Д. Люблинской и др. – Л.: УЧПЕДГИЗ, 1957. – 373 с.; **46.** Поло де Болье М.-А. Средневековая Франция. – М.: Вече, 2009. – 384 с.; **47.** Сидорова Н. А. Народные еретические движения во Франции в XII-XIII веках // Французский ежегодник, 1961. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 429-433; **48.** Сидорова Н. А. Основные проблемы истории университетов в средние века в освещении современной буржуазной историографии // Средние века, 1963. – Вып. 23. – С. 229-237; **49.** Соколов В. В. Средневековая философия. – М.: Высшая школа, 1979. – 448 с.; **50.** Тушина Г. М. Города в феодальном обществе Южной Франции. – М.: Изд-во МГПИ, 1985. – 67 с.; **51.** Фавье Ж. Столетняя война / Пер. с франц. М. Ю. Некрасова. – СПб.: Евразия, 2009. – 656 с.; **52.** Хачатуян Н. А. Французское крестьянство в системе сословной монархии // Классы и сословия средневекового общества. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С. 103-111.

УДК 94(32):930(477)(092)Черезов

Андрій ІЛЮК

Є. В. ЧЕРЕЗОВ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЄГИПТОЛОГ

У статті висвітлено основні життєві віхи та науковий доробок визначного орієнталіста, одного із найвідоміших єгиптологів УРСР, викладача Чернівецького університету Євгенія Вікентійовича Черезова. Okremо аналізується науково-педагогічна діяльність вченого. Особлива увага акцентується на дослідженнях наукових публікаціях чернівецького єгиптолога.

Ключові слова: Євгеній Вікентійович Черезов, професор, Чернівецький університет, орієнталістика, єгиптологія, Стародавній Єгипет.

Андрей ИЛЮК

Е. В. ЧЕРЕЗОВ – ВЫДАЮЩИЙСЯ УКРАИНСКИЙ ЕГИПТОЛОГ

В статье отражены основные жизненные вехи и научная наработка выдающегося ориенталиста, одного из самых известных египтологов УССР, преподавателя Черновицкого университета Евгения Викентьевича Черезова. Отдельно анализируется научно-педагогическая деятельность